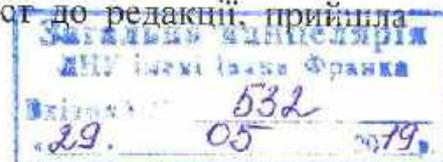

Відгук
офіційного опонента на дисертацію
Ковальчук Олени Олексіївни
«Трансформація журналу «Жінка»
у плюралістичному демократичному суспільстві»,
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій
за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики
(Львів, 2019)

Тема наукового дослідження здобувачки Ковальчук Олени Олексіївни – «Трансформація журналу «Жінка» у плюралістичному демократичному суспільстві» – важлива для журналістикознавства з погляду концептуального та системного аналізу української періодики журнального типу в частині творення історіографії, осмислення гендерних питань, проблемно-тематичного спектру, жанрових виражень, мовностилістичних особливостей, вивчення імен авторів та редакторів, їхнього багатого життєвого досвіду в умовах трансформації суспільств і суспільних цінностей, наприклад, при переході від тоталітаризму до плюралізму, від плюралізму горбачовської доби до демократизму по-українськи і т.д.

Журнал «Жінка» має давню й неоднозначну історію, що починається в далекому 1920 р. спершу як російськомовне видання «Коммунарка України», з 1934 р., після Голодомору і знищення мільйонів українців, більшовики дозволили україномовний варіант – «Комунарка України». Після Другої світової війни, у 1946 р., бере свій початок «Радянська жінка», яка проіснувала фактично до відродження Незалежності України у 1991 р. Відтоді й досі журнал виходить у світ під назвою «Жінка», без відображення у своїй назві ідеологічних та політичних гасел. Однак «Жінка» зразків 1991-2015 рр. та 2016-2019 рр. – це теж різні журнали, адже на заміну універсальному й соціалізованому виданню, для якого була важлива кожна жінка-читачка, кожен цікавий або злободенний лист до редакції, прийшла

українська версія жіночих журналів для заможних і забезпечених дам, які цікаві своїми успіхами й досягненнями та перемогами, а не проблемами та розпачем. Тобто зараз «Жінка» волею людей, що прикриваються законами ринку, втратила свою самобутність, перетворившись на черговий журнал моди, подорожей, споживання. Уся історія журналу – це історія все-таки різних видань: жінка-комунарка, освічена жінка-трудівниця, жінка-берегиня, жінка-бізнес-леді.

Як на мене, кожна із названих умовних ролей заслуговує на окрему розробку, осмислення і переосмислення, навіть «комунарського» періоду – як спосіб застереження й імунізації сучасників від помилок минулого. У запропонованій темі, думалося мені, найдоцільніше було б узяти період від горбачовської «перестройки» (з 1987 р.), коли було проголошено тези про запровадження політики гласності, плюралізму думок, демократизацію суспільного устрою тощо, до перших років після проголошення Незалежності України у грудні 1991 р. Мабуть, вартувало узяти 5 (щонайбільше 10) років і дуже детально, майже «під мікроскопом», проаналізувати трансформаційні процеси в умовах демократизації на сторінках «Радянської жінки» та «Жінки».

Натомість дисертантка вирішила охопити всі періоди існування журналу, акцентувавши значною мірою не стільки на журналі «Жінка» та його попередниках, скільки на зародженні й розвитку жіночих рухів у Європі та світі, на гендерних особливостях, на історії жіночих видань, включно з Російською імперією, на типологічних і методологічних особливостях і засадах друкованих журналів з погляду радянської та російської історіографії, що, зрозуміло, по-перше, ширше за окреслену тему, по-друге, у вивченні українського часопису, нехай спершу і радянського, дало менше, ніж можна було сподіватися. У зв'язку з цим дослідниці було вкрай важко визначити пріоритети щодо вивчення «Жінки», яка певним чином розчиняється у запропонованих контекстах. Архітектоніка першого і другого розділів не бездоганна, особливо з огляду на те, що назви окремих їхніх параграфів навіть ширші за назву дисертації. Так, у розділі I *«Історико-теоретичні та методологічні засади дослідження»* підрозділи звучать так: «1.1. Історіографія й джерела вивчення журналів як виду періодичної преси на тлі генези жіночої культури та її віддзеркалення в універсальних і

спеціалізованих друкованих виданнях; 1.2. Друковані журнали: системні основи типології; 1.3. Методологічні аспекти дослідження журнальної періодики», а у розділі 2 «*Концепція жіночого періодичного видання в новий і новітній час: спільне та відмінне*» є параграф «2.1. Редакційне бачення журналу для жінок у XVIII – на початку XX ст.».

Водночас для науки може становити інтерес запропонована Оленою Олексіївною деталізована типологія класифікації журналів (стор. 46-47): за віком; за статтю; за сексуальними уподобаннями; за станом здоров'я; за періодичністю; за цільовим призначенням; за порушеними великими темами й дрібними підтемами; за характером викладу інформації; за характером вміщеної інформації; за цільовим призначенням і накладом; за обсягом; за форматом; за місцем випуску і сферою поширення. Звісно, тут можна полемізувати, не все приймати однозначно, її ще необхідно удосконалювати, в т.ч. й беручи до уваги типологічну модель сучасної української журналістики (https://tmk-ti-vdpu.at.ua/ld/0/30_monograf_a5_cd.pdf, с. 120-134), однак здійснено вдалу спробу порушити державний стандарт, розширивши і доповнивши його звичні положення, адже, за *ДСТУ 3017:2015. Видання. Основні види. Терміни та визначення*, журнал належить до окремої групи періодичних видань; є такі їхні різновиди: суспільно-політичні, наукові, науково-популярні, популярні, виробничо-практичні, літературно-художні, реферативні, релігійні, рекламні. Чому взагалі постало питання про важливість переосмислення звичних підходів? Бо вони не враховують усі аспекти журнальної періодики. Скажімо, як можна класифікувати «Жінку» за ДСТУ? Очевидно, що ніяк. А журнал існує! Тому дослідниця слушно акцентує на універсальності й феноменальності аналізованого жіночого видання, на якому в різний час позначалася ідеологічна й політична надбудова.

Те, що аналізований журнал певною мірою унікальний, не викликає сумнівів, бо упродовж своєї історії поєднував інтереси різних жінок (від селянок і робітниць до інтелігенції та представниць влади, від молодих до найповажнішого віку). Так само правдою буде й те, що іншого такого своєрідного, неповторного часопису не існувало. Однак незрозуміле прагнення дисертантки до використання незаперечних і формально не підкріплених дефініцій. Наприклад, словосполучення «*головний український*

жіночий журнал/часопис країни/держави» (як у називному, так і в родовому відмінках) вжито у роботі 25 разів! А де дослідницькі маркери (умовно кажучи: тираж, популярність, авторитетність, реклама тощо), певні докази щодо того, як, де і коли, а також хто, в яких умовах, за яких обставин з'ясовував / з'ясував, який жіночий журнал у країні (в якій саме країні – союзній республіці чи незалежній Україні) більше головний, який менше головний? Навіть якщо говорити про мільйонні накладі періоду демократизації й розвалу СРСР, це дуже поважно, то як тоді сприймати тиражний маркер часів гіперінфляції на початку 90-х рр. ХХ ст. та умови зубожіння й виживання української друкованої періодики? У 1991 р. моя студентська практика у «Молоді України» (редактор Володимир Боденчук) переросла у повноцінну роботу у 1992-1993 рр. Тоді разовий наклад газети становив 850 тис. примірників. І так п'ять разів на тиждень! Але чи можна було б назвати «Молодь України» головним молодіжним виданням України? Очевидно, що ні! Бо часопис був також універсальним за змістом та читацькою аудиторією.

Цікавим і новаторським у вивченні журналу «Жінка» є триступінчастий порівняльний аналіз використання ідеологем як паралінгвістичного способу для передачі оціночної інформації. Так, *перший ступінь* (стор. 73-80) – це пошук і підрахунок гендерних маркерів у публікаціях російськомовного часопису «Коммунарка Украины» (1920 р.) та україномовної «Комунарки України» (1934 р.) з метою виявлення суспільних гендерних ідеологем у цих журналах в окреслені роки методом дискурс-аналізу й визначення частотності вживання з допомогою порівнянь методом контент-аналізу. *Другий ступінь* (стор. 87-96) – це гендерні маркери в публікаціях журналу «Радянська жінка» за січень-лютий 1958 року та січень-лютий 1988 р., а *третій ступінь* (стор. 130-141) – такі ж гендерні маркери в публікаціях журналу «Жінка» за січень-лютий 1996 р. та відповідний період 2015 р.

Здобувачка наукового ступеня О. О. Ковальчук здійснює історичний екскурс у часи т.зв. українізації, в тоталітарний СРСР, де жінка відігравала роль іграшки, якій доводилося максимально народжувати, працювати як віл, як чоловік, де їй належалося було не берегинею домашнього вогнища, а рекордсменкою, стахановкою. У таких умовах жіночий журнал функціонував

також у певних межах, визначених тоталітарною системою, але окремі кроки редакції все ж таки вдавалося зробити, щоб відволікти увагу від т.зв. жіночого щастя в країні рад, наприклад, шляхом зіставлення внутрішніх та зовнішніх тем. Нехай ці теми не завше були найкращі, однак... Одначе вони були спробою відволікти увагу на інші теми.

Третій розділ роботи – «Змістове наповнення журналу «Жінка» – має два параграфи: стосовно проблемно-тематичного напрямку видання та щодо жанрового контенту. Ми пам'ятаємо, що «Жінка» постала напередодні Незалежності, в умовах гіперінфляції, скорочення накладу (не на відсотки, а в рази!), обсягу (у майже 10 разів, з мільйона до ста тисяч!). Редакції довелося припинити друкувати на своїх сторінках художні твори і для підтримання на плаву створити дочірнє видання «Віч-на-віч». Такий складний шлях для того, аби вижити, пройшли й інші тогочасні часописи, наприклад, «Заповіт» (Тернопіль) створив «Пан+Пані», «Молодь України» – «Український футбол» і т.д. І не всі витримали іспит гіперінфляції. Ми сьогодні захоплюємося окремими виданнями («Україна молода», «Дзеркало тижня», «День»), які постали на обламках тієї руйнівної хвилі, що підкреслювала відсутність підтримки державою Україна україномовної періодики, що ігнорувала проблему формування й утвердження українського національного простору... Як наслідок – в Україні й досі домінує космополітичний контент на телебаченні, більшість періодики виходить у світ мовою агресора («Сегодня», «2000», «Бульвар», «Киевские ведомости» (1992-2010), «Факты» тощо). До честі аналізованого в дисертації видання, «Жінка» не канула в лету, але... з 2016 р. почала трансформацію на так би мовити ринкових засадах як журнал для успішних леді. Тобто фактично втратила свою самобутність і неповторність, розчинившись у котлі «Наталі», «Дарина», «Леди Босс», «Cosmopolitan Ukrainian edition», «Дарья», «Добрые советы», «Единственная», «Женская магия», «Женские истории», «Подружка», «Лиза», «Караван историй», «Магия и красота», «Моя судьба», «Наталі», «Хозяйка», «Успехи и поражения»... У мене таке враження, що ми досі живемо в умовах інкультурації, мовної емансипації та духовного й національного манкуртства.

Наприклад, тільки в міжвоєнний період у Галичині в умовах відсутності державної незалежності й панування Республіки Польща

виходили у світ «Жінка», «Жіноча доля», «Самостійна думка української матері», «Жіночий голос», «Нова хата», «Жіноча воля», «Жіночий голос», «Нова хата» та ін. Як слушно зазначає дослідниця жіночої преси Наталія Храбатин, сьогодні навіть важко повірити в те, що перелічені видання видавалися в Україні і були розраховані насамперед на українських читачок. І тут проблема не тільки в російській мові видання, а в загальному спрямуванні на безнаціональну масову культуру. Як би не було прикро це констатувати, але «жіночі журнали в минулому йшли попереду суспільства, розповідали, як побудувати гідну сім'ю, ощадно вести господарство, правильно виховувати дітей, прищеплювали гордість за приналежність до українства, бачили у жінці розумну, вільну особистість, яка і знається на мистецтві, і бере активну участь у громадському житті. А тепер більшість сучасних жіночих видань зводить систему цінностей читачок до девізу «секс, кекс і попса»... Шкода, що журнал «Жінка» – це виняток, що таких жіночих журналів більше немає – ні за багатогранністю, ні за насиченістю, з описом свят, педагогіки, рукоділля, моди, кулінарії, косметології, лікарськими та правничими консультаціями, знайомством з літературними новинками, мандрівками по Україні, викройками одягу, візерунками для вишивання...

У третьому розділі (3.1) містяться таблиці проблемно-тематичних ліній у журналі 1992 р., має місце пономерна тематика і за 2015 р., їхнє зіставлення, а також перелік жанрів (3.2) за числами 1992 р. та 2015 р. та їхнє порівняння.

Як на мене, робота тільки виграла б, якби ці всі таблиці було оформлено як додатки, а у розділах було б запропоновано концептуальне осмислення наведених цифр і щодо тематики, і щодо жанрових форм.

Є певні зауваги й до висновків – як у розділах, так і прикінцевих. Насамперед – за формою, контентним наповненням, бо домінує опис зробленого, мають місце цитування (на с. 177 – щодо фабульності у працях Д. Прилюка, В. Здоровеги, Л. Гудзь), а також – за обсягом, адже висновки надто об'ємні: скажімо, остаточні висновки виписано на тридцяти сторінках...

Безперечно, що дисертаційний текст можна було б і треба було б удосконалювати й довершувати. Так, фактично нічого не додав до розуміння

окресленої тематики масив цитат радянських і сучасних російських авторів, хіба що відволікає від суто індивідуальних авторських і самостійних напрацювань.

Водночас слід сказати, що дослідниця правильно обрала об'єкт і предмет дослідження, виразно показала своє вміння й запал молодого науковця у вивченні цікавої і важливої наукової проблематики щодо україномовної жіночої періодики України.

Тому висловлені зауваги не повинні заперечити здійснене наукове дослідження. Дисертація «Трансформація журналу «Жінка» у плюралістичному демократичному суспільстві» відповідає всім вимогам п. 11 та п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24.07.2014 р. № 567 зі змінами, внесеними Постановою Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р. і Наказу № 40 МОН України від 12.01.2017 р., а її – Ковальчук Олена Олексіївна – автор на основі публічного захисту заслуговує присудження наукового ступеня кандидат наук із соціальних комунікацій за спеціальністю 27.00.04 – теорія та історія журналістики.

Офіційний опонент:

доктор наук із соціальних комунікацій, професор,

професор кафедри зарубіжної преси та інформації

М. Г. Житарюк

